

УДК 316.773.2(477):355

Б. Патриляк, канд. іст. наук,
Національний музей історії України, Київ, Україна

ПРАПОР УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ В КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

На основі аналізу даних фондово-облікової документації Національного музею історії України, архівних джерел, публікацій документів і матеріалів відслідковано походження та побутування синьо-жовтого прапора українських націоналістів, захопленого радянськими партизанами в березні 1944 р. З'ясовано населений пункт, у якому був захоплений синьо-жовтий прапор, що нині перебуває в колекції НМІУ та деякі обставини бою. Висловлено припущення щодо того, якому із підрозділів УПА могла належати пам'ятка.

Ключові слова: прапор, Українська повстанська армія, Національний музей історії України, радянські партизани, українські націоналісти.

У 2016 р. в поле зору науковців НМІУ потрапив унікальний музейний предмет за інвентарним № Т-7499, який зберігається у фондовій групі "Тканини". Відповідно до актуальної фондово-облікової документації він називається "Прапор українсько-німецьких націоналістів жовто-блакитний". Прапор прийнятий до Державного історичного музею УРСР за актом № 2679 від 02.10.1979 р. разом із румунським державним прапором 1944 р. та державним прапором нацистської Німеччини [14]. Музейний предмет зафіксовано у книзі надходжень 02.10.1979 р. (№ KB-15853), як "Прапор українсько-німецьких націоналістів жовто-блакитний в центрі на щитку жовтими шовковими нитками вишито тризубець, захоплений у бою партизанами Кам'янець-Подільського з'єднання. 1943–1944". У графі про джерело та спосіб надходження зазначено, що експонати надійшли зі старих музейних фондів і передані з виставки трофеїв, захоплених під час розгрому німецько-фашистських військ [17, с. 82]. Інвентарна картка, складена 11 вересня 1979 р., містить інформацію, що прапор переданий із виставки трофеїв у Києві в 1947 р.

Прапор є прямокутним полотнищем 81х95 см, зшитим із різних шматків бавовняної та баєвої тканини. З одного боку прапора жовтими нитками вишито тризуб із мечем (фото 1).

З іншого боку тризуб із мечем вишитий на щитку із синьої тканини, а сам щиток пришитий до прапора (фото 2). Очевидно, що тризуб спочатку вишивали безпосередньо на прапорі, а потім тильний бік вишивки було прикрито щитком. Тканина має невеликі отвори та надриви. В одному з нижніх кутів прапор забруднений коричневою речовиною, імовірно кров'ю.

На прапорі збереглася двомовна етикетка: російськомовний напис "Знамя украинско-немецких националистов, захваченное в бою партизанами Каменец-Подольского соединения" зберігся повністю, україномовний – лише частково (фото 3).

Уперше про прапор повідомив у 2016 р. О. Іщук. Він зазначає, що прапор експонували на виставці трофеїв у 1947 р. в Києві та висловлює припущення про захоплення прапора партизанським з'єднанням імені Михайлова, яке мало сутички з українським підпіллям [3]. С. Руденко у статті "Виставка "Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників" у Києві: особливості репрезентації та інтерпретації воєнного минулого в 1946–1950 рр." піддає сумніву можливість експонування цього прапора. Автор вважає передчасним припущення про експонування прапора через відсутність згадки про експонат у довіднику виставки 1947 р. Окрім цього, на думку С. Руденка: "його експонування фактично доводило б державницьке спрямування українського націоналістичного підпілля (не кажучи вже про пропаганду українського самостійництва), що суперечило б логіці інтерпретацій та репрезентацій, представлених на виставці" [8, с. 22–23].

Історію підготовки та функціонування виставки "Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників" досліджувала О. Родіонова [7]. Виставка працювала в Києві з 30 квітня 1946 р. до 15 січня 1951 р. [7, с. 121–132] за адресою: вул. Кірова, 19 [5, с. 5] у колишньому приміщенні управління міліції [7, с. 123] (нині – вул. Грушевського, 18/2) і займала 19 експозиційних залів на двох поверхах. У залі № 10-а на другому поверсі містився розділ експозиції "Боротьба проти українсько-німецьких націоналістів" [5, с. 57–58, 95]. У розділі довідника виставки 1947 р., присвяченому залу № 10-а йдеться: "Партизани України вели боротьбу не тільки проти німецько-фашистських загарбників, а й проти їхніх посібників – українсько-німецьких націоналістів. Злочинну діяльність цих зрадників народу показують матеріали і документи залу № 10-а..." [5, с. 57]. Серед експонатів, розміщених у залі, згадані картини та малюнки, фотографії, копії документів, трофеї на зброю. Про трофейний прапор не йдеться.

Значна частина експонатів, переданих на виставку, надійшла від Кам'янець-Подільського партизанського з'єднання ім. Михайлова, очолюваного Антоном Одухою (Ігнат Кузовков, комісар з'єднання, стає заступником директора з наукової роботи виставки і співавтором путівника нею [18, арк. 25, 37]). Можна погодитись із С. Руденком, що немає достатніх свідчень експонування на виставці "прапора українсько-німецьких націоналістів", залученого до виставкової колекції. Хоча і не можна повністю унеможливити експонування прапора, урахувавши наявність етикетки. Проте головним завданням нашої статті є дослідження історії побутування цього раритетного предмета до його потраплення на виставку, адже він є унікальною історичною пам'яткою та реліквією української національно-визвольної боротьби. Ми спробуємо знайти відповідь де, коли і за яких обставин прапор був захоплений радянськими партизанами і якому із підрозділів українських націоналістів він міг належати.

Після закриття виставки в січні 1951 р. її експонати були передані до київського Державного історичного музею (нині НМІУ) відповідно до акта прийому експонатів виставки "Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників" від 20 березня 1951 р. [15, арк. 181–184]. Після цього він не фігурує в обліковій документації музею аж до 1979 р., коли його фіксують у книзі надходжень.

У ході підготовки виставки (комплектування експонатів розпочалося 25 травня 1944 р. [18, арк. 1, 4]), замість книги надходжень вели "Журнал реєстратури експонатів Республіканської Виставки "Партизани України проти німецько-фашистських загарбників" (орфографію збережено). Загалом у журналі 204 сторінки, він прошитий та скріплений печаткою (не прочитується). Журнал містить 780 записів (перший – 31.05.1944, останній – 04.09.1944). Усього в журналі зафіксовано

1571 експонат. Саме цей журнал містить важливу інформацію про походження прапора.

1 серпня 1944 р. в журналі зареєстровано експонат № 416 за інвентарним № 529 "Флаг, українсько-німецьких націоналістів". У графі "Кому пренадлежал, или от кого получен" зазначено: "Соединение командира Одуха, Кам'янець-Подольской обл.". Про предмет сказано: "Захвачен отрядом им. Берия соединения Одухи в бою с националистами 19 марта 1944 года в с. Б. Мощаница Мизочского р-на Ровенской области" [16, с. 115, 116]. Цей запис проливає світло на походження прапора й обставини його потрапляння до рук радянських партизанів.

Село "Б. Мощаница" це Велика Мощаниця, яке разом із Мізоцьким р-ном нині відсутнє на адміністративній карті України. З 1940 до 1959 р. смт. Мізоч було районним центром. До Мізоцького р-ну в 1944 р. входило с. Велика Мощаниця (нині с. Стара Мощаниця Здолбунівського р-ну Рівненської обл.) [2].

Уродженець Хмельниччини Антон Одуха у 1942 р. очолює партизанський загін, що діяв у тодішній Кам'янець-Подільській обл. в районі Міньковецьких лісів, після загибелі радянського підпільника Ф. Михайлова. У січні 1943 р. загін під натиском німецьких сил відступив до Житомирської обл., де за наказом начальника обласного штабу партизанського руху Житомирщини О. Сабурова увійшов до з'єднання під командуванням І. Шитова. У серпні 1943 р. загін перейшов в оперативне підпорядкування Кам'янець-Подільського обласного штабу партизанського руху. На його базі у вересні 1943 р. розгорнули Кам'янець-Подільське з'єднання ім. Ф.М. Михайлова під командуванням А. Одухи.

Бойова та диверсійна діяльність з'єднання відбувалася на території Кам'янець-Подільської обл. та у суміжних районах Рівненщини, Тернопільщини та Житомирщини. З'єднання становило собою потужну мілітарну одиницю. Станом на 1 лютого 1944 р. у ньому нараховувалось 2642 бійці у складі 11 загонів. Тоді ж на озброєнні з'єднання перебувало 2 німецькі середні танки, 8 гармат, 80 мінометів, 42 протитанкові рушниці, 181 кулемет, 1314 автоматів, 2097 гвинтівок, 200 пістолетів та інше озброєння. З'єднання мало 20 автомобілів, 12 мотоциклів, понад 1,6 тис. коней та 505 возів [13, с. 113–114].

Щодо організаційної структури УПА на цих теренах, то на кінець 1943 р. південь Рівненської обл. та Кременеччина (північ Тернопільщини) входили до Генеральної військової округи "УПА–Північ" (група "Богун", очолювана Петром Олійником-"Енеєм"). Наприкінці січня 1944 р. щойно організований Крайовий військовий штаб "УПА–Південь" отримав контроль над територією та більшістю відділів групи "Богун" із "УПА–Північ" [11, с. 16, 24]. Іншими словами, на момент бою у с. Велика Мощаниця, Мізоцький р-н Рівненщини входив до ГВО "УПА–Південь".

1944 р. був роком найбільшої чисельності УПА та найзапекліших боїв з окупантами [11, с. 48], що зумовлено вступом ЧА в Західноукраїнські землі та масовою мобілізацією до лав УПА.

5 березня 1944 р. Кам'янець-Подільське партизанське з'єднання ім. Ф.М. Михайлова за наказом М. Хрущова виступило в рейд у напрямі Коломиї та досягло району Волочиська. Проте тимчасовий заступник начальника Українського штабу партизанського руху полковник Старінов, ознайомившись із обстановкою на місці, змінив маршрут з'єднання. За наказом Старінова усе з'єднання Кам'янець-Подільських партизанів мало виступити 18 березня в рейд у північно-західному напрямі, перейшовши фронт у районі Ковеля, згодом зосередившись у районі Перемишля та Рави Руської для розгортання ди-

версій на комунікаціях Львівського вузла [19, арк. 286, 287]. Шлях патризанського з'єднання на північний захід проходив через південну Рівненщину, де базувалися численні підрозділи УПА.

Очевидно, що після того, як радянські партизани зіштовхнулись з опором УПА, у березні 1944 р. начальник Українського штабу партизанського руху комісар держбезпеки Т. Строкач подав на затвердження М. Хрущову "План ліквідації банди українських націоналістів, що діють у Житомирській та Рівненській областях та північних районах Тернопільської та Кам'янець-Подільської областей". Для ліквідації збройних загонів українських націоналістів передбачали залучити партизанські з'єднання загальною кількістю до 8 тис. бійців (зокрема і з'єднання під командуванням А. Одухи), за необхідності пропонували довести їхню кількість до 12–15 тис. бійців. З'єднання А. Одухи чисельністю 2400 бійців мало діяти в Шепетівському, Ізяславському, Славутському, Корницькому, Антопільському та Берездовському р-нах Кам'янець-Подільської обл., Куневському, Мізоцькому, Здолбунівському та Острозькому р-нах Рівненської обл. та Шумському р-ні Тернопільської обл. Після просування ЧА на захід, силами загону передбачалося повністю охопити район Кременецьких лісів [10, с. 432, 433].

Обставини, за яких "прапор українсько-німецьких націоналістів" потрапив до рук радянських партизанів, допомагають з'ясувати матеріали фонду Кам'янець-Подільського партизанського з'єднання ім. Ф. Михайлова (ЦДАГОУ).

21 березня 1944 р. штаб Кам'янець-Подільського партизанського з'єднання, кавалерійський дивізіон, батарея, комендатура, санчастина, госпчастина та загін Музальова зосередились у с. Спасів, загін ім. Калініна в с. Листвин, загін ім. Кармелюка у с. Княгинине, загін ім. Берії та диверсійний загін у с. Заруддя, загін ім. Михайлова в с. Щурнів, загін ім. Хрущова в с. Нараїв, загін ім. Суворова в с. Замлинюк (сучасні Дубенський та Здолбунівський р-ни Рівненщини) [19, арк. 288]. Ці села розташовані на північ від Великої Мощаниці, яке, за даними Кам'янець-Подільського партизанського з'єднання, було центром націоналістичного підпілля. Там після проходження фронту на захід, повстанці знищували невеликі групи червоноармійців, здійснювали напади на обози та автоколони ЧА, ліквідували радянських і партійних активістів. За даними розвідки партизанського з'єднання, сили українських повстанців у Великій Мощаниці нараховували до 700 багнетів. На озброєнні повстанців була значна кількість станкових кулеметів і мінометів. Якщо вірити зазначеним даним, то можна припустити, що в селі базувався курінь УПА, який традиційно складався із кількох сотень. Хоча, цілком імовірно, що дані про кількість повстанців у селі є значно завищеними.

21 березня 1944 р., коли розвідка загону ім. Берії висунулася в напрямі Великої Мощаниці, українські повстанці потрактували її як самостійний загін радянських партизанів і кинули на його ліквідацію основні сили. Розвідникам загрожувало повне знищення. Командування загону ім. Берії, після отримання повідомлення про бій, розвернуло підрозділ із маршру, розпочавши атаку. Незабаром до села прибули загопи ім. Хрущова, Калініна і підривний загін Петрова. Ці загопи оточили сили УПА у Великій Мощаниці. Українські повстанці зайняли завчасно підготовлені оборонні позиції й розпочали відчайдушний спротив, який час від часу переходив у контратаки. Бій тривав упродовж семи годин. Радянські партизани, застосувавши артилерію та міномети, повністю знищили село.

За даними радянських партизанів, внаслідок бою українські повстанці втратили 224 бійців. Іншим вдалося вийти з оточення. Було захоплено близько 100 одиниць зброї. Свої втрати партизани оцінювали в 4 убитих та 8 поранених. У звіті також повідомляється, що із льохів села було звільнено 22 полонених червоноармійців.

Цей бій був найжорстокішою сутичкою Кам'янець-Подільського партизанського з'єднання із загонами УПА під час рейду. У звіті командування з'єднання повідомляє, що далі рейд відбувався доволі спокійно і траплялися лише незначні сутички з українськими повстанцями [19, арк. 288–290]. У бою за Велику Мощаницю загинув політрук розвідгрупи загону ім. Берії Зоско [20, арк. 102].

Зважаючи на застосування артилерії в цьому бою, можна припустити, що жертвами артилерійського вогню радянських партизанів та пожежі стали численні мирні мешканці. Цим, на нашу думку, можна пояснити такі значні втрати серед націоналістів, подані в партизанських звітах. Під час ліквідації опоры в Великій Мощаниці радянські партизани застосували тактику випаленої землі. У рапортах про бій командира II взводу загону ім. Берії повідомляється, що бійці Н. Нагієв, А. Вербалук та Р. Ярмоленко спалили по 4 хати з "бендерами" кожна [21, арк. 119, 157, 184].

Та найвірогідніше, слід зважити на традиційні для радянських звітів приписки. У політдонесенні комісара загону ім. Берії Крашеннікова комісару з'єднання І. Кузовкову повідомляється про небували "чудеса" героїзму бійців загону під час бою за Велику Мощаницю. Зокрема, заступник командира I роти Абрам Ігнатович Крав'єн, ведучи за собою роту, особисто знищив 13 націоналістів, командир взводу Григорій Степанович Ярославський особисто вбив 15 націоналістів, а командир взводу Яків Олександрович Ткачук – 17. Відзначився командир розвідзагону Анатолій Афанасійович Громов, який, якщо вірити політдонесенню, особисто вбив командира сотні націоналістів та 37 рядових бійців. Гідну подиву військову майстерність виявив у бою начальник штабу загону, комуніст М.М. Качанов: "...после завязки боя, в трудный момент, сам вышел вперед и примером исключительной личной храбрости и мужества увлекал за собой вперед бойцов и командиров всего отряда. Под его руководством наступающие наши цепи шквальным огнем и с криком "Ура. За Родину, за Сталина" ворвались в оборонную линию националистов, забросали их гранатами. Тов. Качанов лично убил в схватке 43 националиста" [20, арк. 103, 104].

Про рівень об'єктивності партизанської статистики промовисто свідчать підсумкові дані бойової діяльності з'єднання. Втрати ворога оцінюються: німці – 16 077 осіб убитими та полоненими та 10 881 особа пораненими; українські націоналісти – 1057 осіб убитими та полоненими та 550 осіб пораненими. Водночас свої втрати партизани оцінюють – 251 особа вбитими, 290 осіб пораненими [19, арк. 314, 316]. Співвідношення 1/52 на користь радянських партизанів (!).

Попри очевидні перебільшення втрат українських повстанців у бою в Великій Мощаниці, вони справді могли бути значними. З березня 1944 р. у Мізоцькому р-ні розпочалася масова мобілізація до УПА. Коман-

дування передбачало можливу втрату чоловічого резерву через мобілізацію до ЧА. Якраз тоді лави УПА досить швидко зросли. Проте більшість повстанців були недосвідченими новобранцями [1, с. 194; 4, с. 203]. Імовірно, що саме десятки дезорганізованих новобранців були знищені радянськими партизанами у Великій Мощаниці. Саме велика кількість недосвідчених новобранців ставала причиною значних втрат підрозділів УПА (бій під Гурбами, бій під Стриганами, де партизани того ж А. Одухи у травні 1944 р. знищили понад 100 повстанців [6, с. 171]).

Нині, за браком джерел, немає можливості з'ясувати, якому з підрозділів УПА міг належати "прапор українсько-німецьких націоналістів", захоплений у Великій Мощаниці.

Ці терени наприкінці 1943 р. входили до групи (військової округи) УПА "Богун". Військові округи поділялися на воєнні надрайони (ВН). До ВО "Богун" входили ВН: Корецький – "2/2" ("Коліно"), Рівненський – "3/3" ("Озеро"), Здолбунівський – "4/4" ("Луг"), Дубнівський – "6/6" ("Дуб"), Кременецький – "7/7" ("Змія") [1, с. 176, 177]. Велика Мощаниця входила до Здолбунівського воєнного надрайону.

Станом на кінець 1943 р. до групи "Богун" входили: дубенські курені "Птах" та "Юрко", здолбунівський курінь "Ясен", кременецький курінь "Бурсак", та рейдуючі курені "Крук", "Кропива", "Бистрий" та "Олег" [12, с. 172]. Здолбунівський (Острозький) курінь "Ясен" у листопаді 1943 р. очолив Микола Свистун ("Ярбей", "Ясен") [1, с. 180].

Якщо вірити даним командування Кам'янець-Подільського партизанського з'єднання про те, що у Великій Мощаниці перебувало кілька сотень бійців УПА, то можна припустити, що оборону в селі тримав Здолбунівський курінь "Ясен", або кілька сотень куреня, доповнених новобранцями. Ураховуючи те, що партизанські джерела визнають вихід переважної частини повстанців з оточення, захоплення саме прапора куреня малоімовірно (хоча, цілком унеможливити цього також не можна). Найімовірніше, прапор належав якійсь із сотень. Тим паче, що в повідомленнях партизанів ідеться про загибель сотника УПА. Однак в селі міг перебувати й один із рейдуючих куренів ВО "Богун". Повстанець Г. Мельник на допиті у грудні 1944 р. свідчить про те, що неподалік с. Мости (близько 5 км від Великої Мощаниці), дислокувався спеціальний підрозділ УПА чисельністю близько 200 бійців. Командував цим підрозділом колишній лейтенант Червоної армії на ім'я Петро, який походив із Київської обл. Г. Мельник припускав, що цей підрозділ був створений для охорони штабу південної групи УПА, адже досить часто там перебував "Еней" (Петро Олійник) [9, с. 209–211]. Також цілком імовірно, що прапор міг належати самообороні села.

Можна припустити, що прапор був виготовлений ще до розколу ОУН у 1940 р. Це може пояснити зображення на прапорі тризуба з мечем.

Можливо, введення до наукового обігу нових джерел допоможе дати конкретнішу відповідь про належність цього прапора якомусь із підрозділів УПА ВО "Богун".

Фото 1

Фото 2

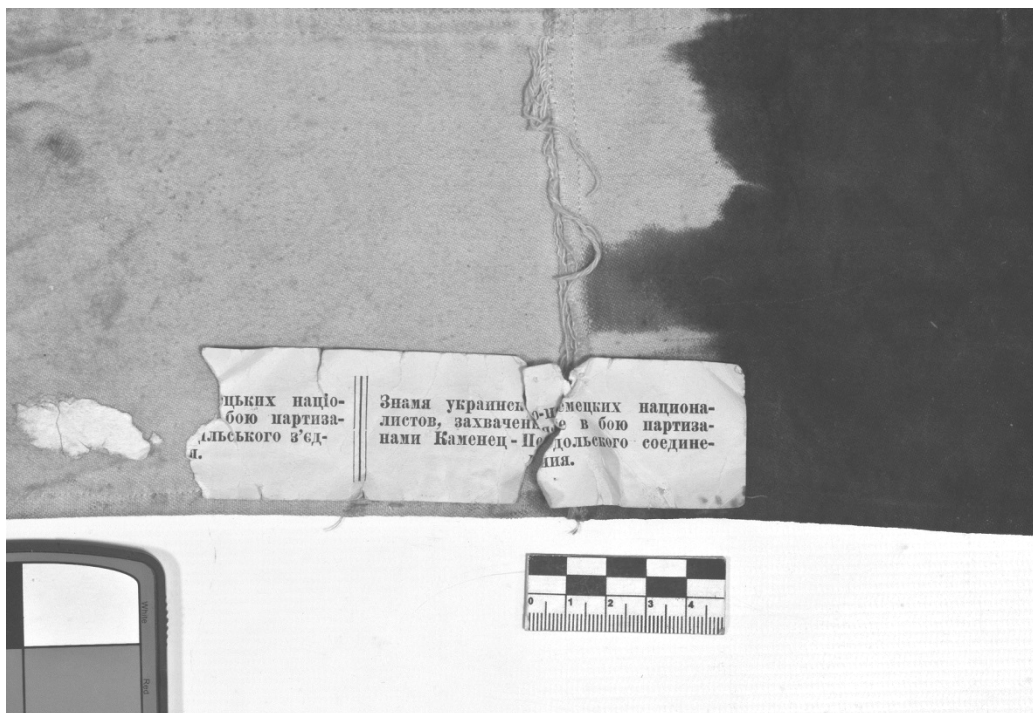

Фото 3

Список використаних джерел:

1. Вовк О. Короткий нарис діяльності УПА та її заплілля на ПЗУЗ і в прилеглих регіонах у 1943–1944 рр. / О. Вовк // Український визвольний рух. – Л., 2006. – Зб. 8. – С. 164–224.
2. Історична Волинь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.istvolyn.info/index.php?option=com_content&view=article&id=4500:2014-04-07-07-54-03&catid=58:2013-12-24-09-57-13&Itemid=17 (дата звернення: 11.06.2017). – Назва з екрана.
3. Ішук О.С. Цікава знахідка в фондах Національного музею історії України. Прапор ОУН середини 1940-х років [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rhodeoretin63.rssing.com/browser.php?indx=52282320&item=94> (дата звернення: 11.06.2017). – Назва з екрана.
4. Ковальчук В. Діяльність ОУН (б) та Заплілля УПА на Волині та південному Поліссі (1941–1944 рр.) / В. Ковальчук // Літопис УПА. – Торонто ; Л., 2006. – Т. 7 – 512 с.
5. Кузовков І. Республіканська виставка "Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників" (довід.) / І. Кузовков, І. Дуб. – К., 1947. – 98 с.
6. Мизак Н.С. За тебе, свята Україно. Кам'янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА: Книга п'ята / Н.С. Мизак, В.І. Горбатюк. – Чернівці, 2006. – 230 с.
7. Родіонова О. Історія створення і функціонування виставки "Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників" / О. Родіонова // Збірник наук. праць "Український народ у Другій світовій війні. До 70-річчя визволення Києва від німецьких окупантів". – К., 2013. – С. 121–132.
8. Руденко С. Виставка "Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників" у Києві: особливості репрезентації та інтерпретації воєнного минулого в 1946–1950 рр. / С. Руденко // Військово-історичний меридіан : електрон. наук. фах. журн. – К., 2016. – Вип. 4 (14). – С. 16–28.
9. Патриляк І.К. "Встань і борись! Слухай і вір...": українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.) : монограф. / І.К. Патриляк. – Л., 2012. – 592 с.
10. Сергійчук В. Український здвиг: Волинь. 1939–1955 / В. Сергійчук. – К., 2005. – 840 с.
11. Содоль П. Українська повстанча армія, 1943–1949 р. : довід. / П. Содоль. – Нью-Йорк, 1994. – 200 с.
12. Содоль П. Українська повстанча армія, 1943–1949 р. : довід. другий / П. Содоль. – Нью-Йорк, 1995. – 296 с.
13. Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.): наук.-довід. вид. / авт.-упоряд.: О.В. Бажан, А.В. Кентій, В.С. Лоцицький та ін.: редкол.: В.А. Смолій та ін. – К., 2001. – 319 с.
14. Національний музей історії України (далі: НМІУ). – Акти вступу, 1979.
15. НМІУ. – Акти на прийом експонатів до фондів Київського державного історичного музею. 1951, 221 арк.
16. НМІУ. – Журнал реєстрації експонатів Республіканської виставки "Партизани України проти німецько-фашистських загарбників" (розпочато 31.05.1944 р., – закінчено 04.09.1944 р.). – 204 с.
17. НМІУ. – Книга надходжень. Державний історичний музей УРСР (розпочато 20.07.2017 р. – закінчено 27.02.1980 р. з № 15705 по № 15921). – Т. 15. – 100 с.
18. Науковий архів НМІУ, ф. 1260, оп. 1, спр. 1, 73 арк.
19. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі: ЦДАГОУ), ф. 96, оп. 1, спр. 1, 509 арк.
20. ЦДАГОУ, ф. 96, оп. 1, спр. 19, 152 арк.
21. ЦДАГОУ, ф. 96, оп. 1, спр. 84, 190 арк.

References:

1. VOVK, O. (2006) Korotkyi narys diialnosti UPA ta yii zapillia na PZUZ i v prylyhlykh rehionakh u 1943–1944 rr. In: *Ukrayinskyi vyzvolnyi rukh*. Lviv, t. 8, p. 164–224.
2. *Istorychna Volyn*. Online. Available from: http://www.istvolyn.info/index.php?option=com_content&view=article&id=4500:2014-04-07-07-54-03&catid=58:2013-12-24-09-57-13&Itemid=17 (Attended: 11.06.2017). Title from the screen.
3. ISHCHUK, O.S. Tsikava znakhidka v fondakh Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy. Prapor OUN sereyny 1940-kh rokiv. Online. Available from: <http://rhodeoretin63.rssing.com/browser.php?indx=52282320&item=94> (Attended: 11.06.2017). Title from the screen.
4. KOVALCHUK, V. (2006) Diialnist OUN (b) ta Zapillia UPA na Volyni ta pivdennomu Polissi (1941–1944 rr.). In: *Litopys UPA*. T. 7. Toronto ; Lviv.
5. KUZOVKOV, I.; DUB, I. (1947) Respublikanska vystavka "Partyzany Ukrainy v borotbi proty nimetsko-fashystykykh zaharbynykiv" (dovidnyk). Kyiv.
6. MYZAK, N.S.; HORBATIUK, V.I. (2006) Za tebe, sviata Ukraino. Kamianets-Podilskia oblast u vyzvolnii borotbi OUN, UPA: Knyha piata. Chernivci.
7. RODIONOVA, O. (2013) Istoriia stvorennia i funktsionuvannia vystavky "Partyzany Ukrainy v borotbi proty nimetsko-fashystykykh zaharbynykiv" In: *Zbirnyk naukovykh prats "Ukrayinskyi narod u Druhii svitovii viini. Do 70-richchia vyzvolennia Kyieva vid nimetskykh okupantiv"*. Kyiv. P. 121–132.
8. RUDENKO, S. (2016) Vystavka "Partyzany Ukrainy v borotbi proty nimetsko-fashystykykh zaharbynykiv" u Kyievi: osoblyvosti reprezentatsii ta interpretatsii voiennoho mynuloho v 1946–1950 rr. *Viiskovo-istorychnyi meridian*. Vyp. 4 (14), p. 16–28.
9. PATRYLIAK, I.K. (2012) "Vstan i borys! Slukhai i vir...": ukrainske natsionalistyczne pidpillia ta povstanskyi rukh (1939–1960 rr.): monograf. Lviv.
10. SERHILCHUK, V. (2005) *Ukrayinskyi zdvyh: Volyn*. 1939–1955. Kyiv.
11. SODOL, P. (1994) *Ukrainska povstancha armiiia, 1943–1949 r*. Dovidnyk. New York.
12. SODOL, P. (1995) *Ukrainska povstancha armiiia, 1943–1949 r*. Dovidnyk druhyi.
13. SMOLLI, V.A. (ed.) (2001) *Ukraina partyzanska. Partyzanskyi formuvannia ta orhany kerivnytstva nymy (1941–1945 rr.): Nauk.-dovid. vyd*. Kyiv.
14. *Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy (NMIU)*. Akty vstupu 1979.
15. NMIU. Akty na priyom eksponativ do fondiv Kyivskoho derzhavnoho istorichnoho muzeiu. 1951 r. 221 ar.
16. NMIU. *Zhurnal reiestratsii eksponativ Respublikanskoj vystavky "Partyzany Ukrainy proty nimetsko-fashystykykh zaharbynykiv" (rozpochato 31.05.1944 – zakincheno 04.09.1944)*.

17. NMIU. – Knyha nadkhodzen. Derzhavnyi istorychnyi muzei URSR (rozpochato 20.07.2017 – zakoncheno 27.02.1980 z № 15705 po № 15921). T. 15.

18. Naukovyi arkhiv NMIU, fond 1260, opys 1, sprava 1, 73 arkushi.

19. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (CDAHOU), fond 96, opys 1, sprava 1, 509 arkushiv.

20. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (CDAHOU), fond 96, opys 1, sprava 19, 152 arkusha.

21. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (CDAHOU), fond 96, opys 1, sprava 84, 190 arkushiv.

Надійшла до редколегії 18.11.17

B. Patryliak, Ph. D. in History

The National Museum of Ukrainian History, Kyiv, Ukraine

THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY FLAG FROM THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM OF UKRAINIAN HISTORY

In the article the origins and existence of the Ukrainian nationalists' blue-yellow flag, captured by soviet guerilla warriors in March 1944, are traced after documentation of collection registration, archive sources, and documents publications. The settlement, were the blue-yellow flag from the NMUH collection was taken, was identified, and also some combat circumstances were defined. Hypotheses were put forward about the UIA unit which could have possessed that artifact.

Key words: flag, Ukrainian Insurgent Army, National Museum of Ukrainian History, the Soviet partisans, Ukrainian nationalists.

УДК 94 (495)

А. Пелешко, канд. іст. наук,
Є. Чернухін, канд. філол. наук
Інститут історії України НАН України, Київ, Україна

ПРЕДСТАВНИКИ ЦЕРКОВНОЇ ІЄРАРХІЇ В ІСТОРІЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ГРЕКІВ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Розглянуто участь представників грецької православної церкви в боротьбі греків проти турецького панування. Особливу увагу приділено місцю православного духовенства у грецькому Просвітництві, яке підготувало основу для революції 1821 р. Проаналізовано діяльність заснованого в Одесі товариства "Філікі Етерія", його зв'язки із грецьким православним духовенством та визначальну роль у підготовці збройного антитурецького повстання. Також здійснено розгляд дискусій в історіографії щодо суперечливості постатей патріарха Григорія V і митрополита Германа. Автори переконливо показують, що негативний образ цих діячів був сформований у працях істориків лівих поглядів. Доведено, що патріарх Григорій V має тісні зв'язки з організаторами повстання та товариством "Філікі Етерія", однак публічно мав виявляти лояльність до турецької влади, оскільки він ніс відповідальність перед усією християнською спільнотою Османської імперії. Також, на думку авторів, є помилковим вважати митрополита Германа противником грецької революції – він лише закликав дочекатися сприятливих зовнішніх і внутрішніх обставин, а вся його діяльність після початку революції була спрямована на консолідацію різних угруповань повстанців.

Ключові слова: Грецька революція, православна церква, Філікі Етерія, Григорій V, митрополит Герман.

Дослідження й опис багатовікової визвольної боротьби грецького народу проти османського поневолення – одна із провідних тем у грецькій історіографії, якій присвячено не одна сотня наукових праць [1–4]. Одним із її аспектів є виявлення та аналіз ролі Великої Константинопольської Церкви у справі збереження культурних традицій народу як запоруки майбутнього національного відродження. З огляду на будову самої церкви та її ідеології, велике значення завжди мала особистість священнослужителів – голів парафій, монастирів, єпископатів і метрополій, які могли визначати та контролювати настрої своїх парафійан чи насельників монастирів. Очевидно також, що паства нерідко прямо наслідувала своїм пастирям, виявляючи риси характеру, що були випестувані священниками в межах свого розуміння призначення людини. Таким чином, вибудовувалися і певні стереотипи поведінки, що відрізняли власне греків від інших народів Османської імперії. У випадках зіткнення християнського чи "грецького" світоглядів з "османським" виникали різного роду колізії, трактування яких залежить від поглядів спостерігача: одну й ту ж дію або особистий вчинок можна розглядати і як кримінальний злочин, і як акт народного повстання, і, навіть, як духовний подвиг, тобто мучеництво за віру.

Ведучи мову про індивідуальність поведінки і мучеництво християн, зокрема духовенства, періоду "туркократії", не можна не згадати про нехай і нечисленні, проте регулярно повторювані, а тому типові випадки організації повстань членами вищої церковної ієрархії. Так, ще 1575 р. на відкрите збройне повстання проти турків зважилися брати Макарій (... -1585), Феодор (... -1582) та Никифор (? -?) Меліссіно, які займали найвищі посади в церковній ієрархії Пелопоннесу та Маке-

донії [5, с. 170–175]. Збройні зіткнення, які фінансували брати, продовжувались впродовж багатьох років. Не підтримані західними правителями, зокрема Дон Хуаном Австрійським (1547–1578), на допомогу яких вони розраховували, брати Феодор і Макарій втекли до Італії, де згодом померли та були поховані в Неаполі.

Дещо пізніше, на початку XVII ст., митрополити манійський Неофіт і лакедемонський Хрисанф (Ласкаріс) за підтримки інших митрополитів також сприяли організації повстання, яке очолив митрополит трикський Діонісій II (...–1611), якого називали Філософ-Скілософос. Повстання 1601 р. зазнало поразки, Діонісій утік до Італії і вже звідти продовжував закликати балканські народи до боротьби. Між тим, у співучасті в повстанні був звинувачений фессалійський архієпископ Фанари і Неохорі Серафим. Після тривалих тортур він помер і був незабаром зарахований церквою до новомучеників. Діонісій у 1611 р. із загоном чисельністю кілька сотень осіб удерся до Епіру та напав на будинок Яннінського паші Асумана, примушуючи його із дружиною тікати вночі в нижній білизні [5, с. 210–215]. Та цей успіх був нетривалим. Зазнавши чергової поразки від турецьких загонів, Діонісій переховувався в печері церкви св. Іоанна Предтечі на острові оз. Памботіс, але через зраду потрапив до переслідувачів та був жорстоко страчений. Турки із нього живцем зняли шкіру, набили її соломкою, вбрали в ризи та возили по селах напоказ, а потім відправили до Константинополя разом із 85 головами інших страчених християн [6, с. 157–188]. Однак звірства османської влади не зупинили греків. У 1612 р., коли на Пелопоннесі висадився Карл Гонзаго (1580–1637), герцог Неверський, його зазіхання на ко-